

ЙОРДАН МИЛЕВ
АЗ СЪМ ЧОВЕК ОТ РАЯ

chitanka.info

Персийският град Шираз има двама големи поети: Саади и Хафез. Първият от тях, живял през XIII век, е написал в последните години на живота си две крупни поетически произведения: „Гюлестан“ (Розова градина) и „Бустани“ (Овощна градина), станали по-късно, наравно с корана, най-разпространените учебници в персийските училища; а вторият, живял през XIV век, е известен с безсмъртните си газели и рубаи за любовта, виното, свободомислието и човешките наслади като път от мигновеното към вечността. Това не са обикновени песни: това са малки бисери, нанизани от еднозвучната рима в безценни огърлици, радвали не едно сърце.

Шираз със своето синьо небе, със своите градини и цветя, със своите „луноподобни“ красавици не е можел да остане само с тях. По това време поет бил и самият управител на града шах Шуджа, който не стоял безразличен към шумния успех на Хафез. Той имал това предимство, че поемите му се преписвали на луксозна хартия, а подчинените му критици го славословели до небесата, без това да популяризира стиховете му. Завиждайки на Хафез, той го упрекнал в липсата на композиционна стройност: „Ни една от вашите газели — казал шахът — не е издържана от начало до край в един дух: няколко двустишия са посветени на виното, няколко на любимата, две-три от другите — на мистиката. Тази пъстрота противоречи на правилата за красноречие.“ Принуден смутено да признае височайшия отзив за стиховете му, поетът не се поколебал да отвърне: „Макар и с изброените пороци, тези газели, не знам защо, са известни в целия свят, докато стиховете на някои други поети не се разпространяват подалеч от градските порти.“

През 1258 г. монголите завладяват Персия и създават огромна империя. Макар и да не просъществувала дълго — тя се разпада със смъртта на Чингиз хан в 1272 г.^[1], — още първите й дни се смятат за граница както в персийската история, така и в персийската литература. Намаляло влиянието на арабския език. Халифатът отстъпва място на чингизидите, известни не толкова с културното си въздействие върху населението, колкото с безкрайните си междуособни войни, разорения, гнет, феодална експлоатация — разпространени върху една голяма територия на тогавашния Иран и Средна Азия; и след разпадането си империята продължава да съществува, разделила своята власт и култура в няколко средищни градове — Самарканд, Шираз, Херат,

Багдад... И ако трябва да се определи с няколко думи основното съдържание на XIII век, то тези думи са — широко недоволство на народните маси, изпитали на гърба си целия ужас на войните, пролели кръвта си за увеличаване златото и скъпоценностите на ханските дворци и хареми.

Малко по-друг оттенък има XIV век. Векът на Хафез. Вдигат се първите въстания в Османска Турция и Закавказието. Духът на протеста залива и Персия, която в последните тридесет години на столетието живее с блестящите победи на Тимур (Тамерлан). Но последното е външният блясък, временното във времето, а трайното си остава организираното народно движение на сарбадарите (от думата сар ба дар — бесилка), чието верую било: по-добре да видим своята глава на бесилка, отколкото да умрем с позор. Панагериките и касидите, като стихотворно венцехваление на властниците, почти изчезнали от погледа на големите поети. Протестно чувство, смесено с опозиционен мистицизъм, завладяло сърцата на творците.

Този дух на протест, този бунт на личността не убягнал и от душата на великия Шамс-ад Дин Хафез.

Преди да отговоря с какво ни пленява този вълшебник от Шираз, ще се върна малко по-назад, за да видим основата, върху която се е родила неговата лира.

Сплела в едно творческия дух на арийското идеалистично съзнание и семитския реализъм, напоена с лиричността на арабските народни песни и крайния субективизъм на еврейските стихове, персийската поезия се кристализира във високохудожествени образци, които звучат и до днес с цялото си великолепие. Нейната стойност израства още по-голяма при мисълта, че тя е създавана векове преди нас и ако разберем цялата сложност на епохата, изпълнена с разни учения и разни събития. Тогава, когато Данте е слизал в своя ад, за да открие човека, Хафез прави първите си стъпки в ада на Персийското средновековие, за да стане „певец на забраненото“, за голямо огорчение на своя управител шах Шуджа. Малко странно звучи за нас, жителите на XX век, това постоянно обръщение към бога, този стремеж към сливане с него, този мистицизъм и това самоотричане. Но един поглед към епохата, в която е творил поетът, ще ни даде „ключа на разбирането“. Семитското единобожие — по думите на Николай Райнов — като схващане за личен бог — не задоволява персиеца,

затова той — без да се отказва от корана — утолява своята чисто арийска пантеистична жажда от нови извори. Стремещт на ариецъ към единство тласка личността да пожертвува субективното, да се отрече от себе си, да опознае надземните области, да се потопи в едничкото битие (божеството), да изгуби себе си като капка в океана на вселенското всесъзнание; човекът отъждествява себе си с всеки срещнат, с всеобщия живот, със света, за да постигне обединяващото начало, внедрения във всичко дух на живота. Персиецът — също като индуса — не може по чувство да признае лично божество; и той вижда едничкото същинско битие, облечено с измамни одежди: светът за него е Майя, великолепна измама; но тая дреха е все пак облекло на бога. Негово звучно откровение... Затова дори и строгият отшелник с бяла вълнена дреха — персийският суфи, — който учи, че човек трябва да остави насладите на мига и да се вдълбочава в себе си, докато се слее по съзнание със световната душа, също тъй цени видимостта, през която звучи гласът божи.

Тъй се явява суфитската поезия. Царството на външните форми, отдето идат образите, не бива прокълнато: закриля го семитската привързаност към земята. Затова и персийската мистика не избива в самоубийствен аскетизъм като отшелничеството на западните сподвижници: там няма стигмати, кървав плач, бесновато хълцане и борба с хиляди дяволи, които нападат душата. Разумът на суфита си остава все тъй ведър и прозирен, какъвто е бил и преди той да наметне бялата власеница... В този смисъл Хафез, ненавиждащ лицемерието на божите служители, отричащ постите и обредността, мразещ ограниченията на човека — възпява обикновените човешки наслади, благоговее пред природната хубост и издига в култ виното и любовта като основни негови поетически символи, като четка и боя, с които върху платното на времето ще нанесе всички багри на живота.

*С песен и сърдечно слово — пак, и пак, и пак отново!
Вино пий, сърце орлово — пак, и пак, и пак отново!*

*С хубавица като кукла, взел смолистата ѝ букла,
поседи със чувство ново — пак, и пак, и пак отново!*

*Радостта ли ще е наша, ако няма пълна чаша
зарад времето сурово — пак, и пак, и пак отново!*

*Нямам никаква защита от коприната ѝ впита,
от сърцето ѝ готово — пак, и пак, и пак отново!*

*Ветре! Ако пуснеш корен, разкажи ѝ с шепот морен
от Хафез сърдечно слово — пак, и пак, ѝ пак отново!*

Шамс-ад Дин Мухамад е роден в началото на XIV век. Той е най-младият от тримата синове на ширазкия търговец Камалидин, който починал рано. Първите двама братя напуснали града в търсене на прехрана, а Шамс-ад Дин останал с майка си — бил даден на учител. Последният скоро се отказал от него и го изпратил на работа при ширазките занаятчии. Започнал трудният живот на бъдещия поет с денонощна работа и учене на корана. По онова време знаещите наизуст светото писание можели да изкарат допълнителни доходи, като го повтаряли по време на молитви, тържества, обреди. Оттук идва и псевдонимът на поета — Хафез, което, преведено точно, означава: „човек, знаещ наизуст корана“. Доколко това е вярно, не може сега да се съди, тъй като малко данни от биографията му са запазени и още по-малко — от неговото огромно творчество. При един внезапен обиск в дома му от войските на шах Шуджа — навярно шахът е мразел не само стиховете му — близките му изгорили всичко, написано от него. И ако днес светът се удивлява на стиховете му, то те са само една малка част от песните, които Хафез бил раздал на близки и приятели, събрани след смъртта му, без и досега да има пълното им издание. Оттук се явяват и разликите в отделните стихотворни сборници — „Дивани“ — и различните тълкования на произведенията му. Старият персийски език — фарси — с много арабски изрази, пехливийски митове и легенди, остатъци от монголското робство, е недостъпен за всички. Шираз тогава е бил кръстопът на камилските кервани за Басра, Индия, Йемен, Египет, Северна Африка и това не е могло да не се отрази върху вярата, традициите и езика на местното население... Но едно е напълно вярно: друг коран е познавал отлично Хафез — корана на живота. Свободолюбив и горд, беден, но милостив, той отлично е

познавал стиховете на всички поети преди себе си: това е слепият певец от Бухара Рудаки; това е Фирдоуси, който с „Шах-наме“, около 60 000 двустишия, претворява всички пехливийски легенди, започнати от Дакаки, и написва поемата „Юсуф и Зюлейха“, чиято тема се среща и до днес в творчеството на всички големи източни поети; това е Насир Хосроу с „Книга за пътешествията“ — „Сефер-наме“; това е Омар Хайям, пръв цялостно вплел в рубаите си философията на суфите; това е Саади, издигнал любовната лирика до най-високия връх на чувствата. Като прибавим към тях и старата арабска лирика, като прибавим и научните му занимания, от които за съжаление не е останало нищо поради изгарянето при обиска — пред нас ще застане една фигура на поет с висока култура и нежно сърце, чиито струни с болка трептят пред неправдите на тогавашната система, които пеят със злъчен сарказъм и гняв против лицемерните светци, проповедниците, блюстителите на реда, продажните съдии, суфитските шейхове.

Хафез е наричан „Анакреон на Средните векове“, „Принц на персийската поезия“. Стиховете му са толкова популярни, че и до днес се пеят от простия народ в средно-източните страни, без да се знае авторът им. И сега народните певци там се наричат „хафези“. И не само това: по стиховете му се гадае, разкриват се тайни, предсказва се бъдещето. Влюбени девойки идват край гроба му в Шираз — малка седемколонна арка — и четат по песните му своята съдба. Когато бях в Средна Азия и се ровех в различните издания на стиховете му, това ми звучеше странно, дори неправдоподобно. Но веднъж, разгръщайки телефонния указател на София, аз случайно попаднах на една фамилия, която, според моите скромни познания по персийски език, ми подсказа, че този човек е от Шираз. Когато позвъних, предположението ми се сбъдна. Понеже бях вече завършил преводите си и ми бяха останали за уточняване някои „тъмни“ места в стиховете, запитах за смисъла на един образ с няколко подтекста според мен. „Та и за нас персийците много от стиховете не са ясни. Затова и до днес има работа за ширазките гадатели...“ — беше отговорът.

Всъщност поезията на Хафез е с дълбок философски подтекст. Тя е пълна с неочаквани метаморфози, полутонове, не с викове — а с шепот, не с кървав плач — а с чисти сълзи. Обикновено в отделната песен най-главни са първото (матла) и последното (макта) двустишия. Първото загатва за нещо, констатира, но не напълно, уведомява — но с

полутон, разкрива — но не самата плът... И следва така наречената „верига на асоциациите“, за да се стигне накрая до извода — резултата, или казано на съвременен език — до „поантата“. Но тя не е една импресия, някакъв образ, а дълбоко заключение, философско обобщение на онова, което са ни разкрили предишните двустихия. Интересното тук е, че в тези два последни стиха „Хафез говори с Хафез“! Например:

*Хафез, за миг склони главата си пред знанието на
ума!
Могъщо е било сърцето, което знае що е грях.*

Или:

*От любимата си зная чарът благ на хубостта —
и е хубаво да любиш хубавици... Затова
освен устни две и чаша руйно вино за Хафез!
Ще е грешка, ако всичко отлети като мътва.*

Споменах за свободомислието на Хафез. С това свободомислие е свързано и бунтарството в неговата лирика. Саади довежда любовната песен до свършенство, като включва в нея темите за пантеизма и мъката по отиващото си време. Но нейния зенит достига Хафез, включил бунтарството, неограниченото мислене, дълбокия алегоризъм. Как логически звучат тези стихове:

*Хубавице, с лека стъпка, с грация, със поглед смел —
влюбените имат нужда от безсмъртния модел
на красивото ти тяло, на изящния ти ръст,
взел цветята на атлаза като пъстър акварел.*

Или:

*Изгорях в страстта. Но ти си мой единствен
властелин.*

Любовта е тежка мъка, ала мъка с поглед син.

*Да се види красотата, трябва две зеници ясни
и душа, която знае що е мед и що — пелин.*

Без да говоря повече за любовната лирика на Хафез, искам да
приведа цяла една негова песен от този род, която според мен по-добре
ще говори от всякакви умувания около нея:

*Върни се и стопи в сърцето ми с дъх океана ледовит
и раздели със мене мъката и моя жребий упорит.*

*Налей ми със усмивка виното от бъчвата на
любовта:*

*да пием, че край нас в градината ни чака рамазана
свит.*

*И ако някой пътник в огъня захвърли расото си в миг,
той ще забрави за тревогите — сред веселящите
честит.*

*Дочул словата на любимата: „Тъгувам всеки ден по
теб“ —*

*отговори: „Далеч е зимата. Аз съм до теб, но —
неоткрит!“*

*Ах, там, в скръбта на пропиляното, си спомням
животворен лъх.*

*Кажи ми, че са здраво хванати съвместните ни дни
с гранит!*

*След думите, от нея чакани, да тичат моите сълзи,
за да не бъде тя разплакана или да има тъжен вид.*

*И нека с поглед драг очите ѝ, Хафез, към теб да се
стремят
тъй, както се е вглеждал в чашата вълшебна някога
Джамшид.*

Една от най-срещаните теми в поезията на Хафез е тази за виното. Но нека се има пред вид, че това е именно тема, че тя е символ. Виното, без да отричам конкретното му съдържание, е образ, който може да бъде любовта, разсъмването, пролетта, цветята, въображението, защото Хафез е обичал да пие „от чашата на лалето виното на въображението“. По начало в суфитската поезия светът е механа, където хората пият виното на любовта и насладите. Разбира се, онези, които могат да пият.

*Да минем пак към механата, да спрем пред нейната
врата:*

влече ни всички тя със своята необичайна простота.

*Отлита всичко като вятър — и тронове, и сан
висок, —*

*но нека за това не мислим, да пием — в туй е
радостта.*

*Да пием! И с другари верни край пълни чаши да
седим,*

*че свети всяка малка капка като рубин върху
пръстта.*

*И щом сме още отначало, в едно да се обусловим:
по този път да не оставим, да не забравим любовта.*

За Европа пръв го открива Гьоте. Следва издание на английски, отделни преводи от Фет, Пушкин... Не може да не забележим голямото му влияние върху Есенин — „Персийски мотиви“, макар че в тях неговият съгражданин е по-силен; дори и върху Кирил Христов. „Жени и вино, вино и жени“ е свободна преработка на теми от суфитската поезия.

Когато жестокият Тимур (Тамерлан) прочел първите два стиха от прочутата газела на Хафез:

*Взemi сърцето ми смутено, девойко нежна от
Шираз —
и Самарканд, и Бухара ще дам за бенката ти аз —*

той разгневен извикал поета при себе си. „Как смееш ти — казал му Тимур, — негодник, за някакви си бенки на красавици да даваш Самарканд и Бухара, които аз съм разкрасил като бисери на моето царство?“ Сочейки скъсаните си дрехи, бедният поет отговорил: „Ето до какво ме доведе моята разточителност.“ Неговото остроумие му спасило живота.

Накрая — за мистицизма на Хафез. Ето думите на известния съветски литературовед И. Брагински: „Това е онзи *опозиционен* мистицизъм, който бил свойствен на много народни движения през Средновековието както на Запад, така и на Изток...“

Мистицизмът на Хафез не е догматически суфизъм, това е мистицизъм на свободната поетическа мисъл и е безсмислено (както понякога това безуспешно са вършели) да се търси кой е неговият шейх. Неговият наставник — муршид — не е бил никакъв реален суфитски шейх, а неговата собствена свободолюбива мистическа мисъл, несвързана с никаква определена система, ни пантеистическа, ни монотеистическа, ни с каквато и да е друга форма на суфизма... От всичко, което го обкръжавало, той възприемал и външното, и материалното с цялото богатство на краските и човешките чувства, с целия обем на земните радости и страдания, но не се ограничавал с това. Той търсел във всичко вътрешния смисъл, той намирал този смисъл в тайната връзка със свръхестественото, с божеството... Мистицизмът на Хафез — това е поетическо съзерцание и прозрение,

което обожествява и любовта, и красотата, и човешкия дух, това е свръхестествен култ към човека...

В едно свое малко стихотворение Хафез изповяда:

*Ако внезапно, в час необясним,
самотен затъжа под свода син,*

*ако в плътта ми болката за миг
се вбие безнадеждно като клин —*

*не ме измъчвай ти: лекарства пий —
аз ненавиждам техния пелин.*

*Ти само чаша с вино ми подай
и лютнята под пролетния крин.*

*Не ме ли излекува туй, за мен
две устни намери като рубин.*

*Ако и с тях не оздравея аз,
разказвай, че е мъртъв Шамс-ад Дин.*

Но мъртъв ли е Шамс-ад Дин Мухамад Хафез, този „човек от рая“ както сам се нарича? От страна в страна неговите стихове лекуват човешките болки, възвишават човешката радост с безхитростната си простота, с неочакваността си. Поетът продължава да живее, защото живеят стиховете му, безсмъртни като живота.

Йордан Милев

[1] Всъщност Чингис хан умира през 1227 г. — Бел. NomaD. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.